

บทที่ ๓

วิเคราะห์มัตตัญญูตาเพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขในพระไตรปิฎก

ในบทนี้เป็นการวิเคราะห์มัตตัญญูตาเพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุขในพระไตรปิฎก มาวิเคราะห์ เพื่อให้ได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักปัจจัย ๔ ด้วยความพอดี ด้วยความพอเพียง และความพอประมาณในการแสวงหาทรัพย์ ความพอประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ เพื่อให้การดำเนินชีวิตสู่ความสงบสุขตามหลักมัตตัญญูตาในพระพุทธศาสนา เพื่อสู่ความหลุดพ้นต่อไป ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๓.๑ การดำเนินชีวิตด้วยความพอดี

ชีวิตของคนส่วนมากมุ่งเน้นสิ่งต่างๆ ที่จะมาบำเรอความสุขแก่ตนเองจนทำให้เราลืมหลักของมัตตัญญูตาไปในที่สุด มัตตัญญูตา หมายถึง ความพอดี ซึ่งผู้ที่ดำเนินชีวิตตามหลักของมัตตัญญูตาจะต้องมองเห็นประโยชน์ หรือคุณค่าของสิ่งนั้นว่าสำคัญต่อการดำเนินชีวิตอย่างไร ซึ่งเรียกว่า อุปัสเสนธรรม^๑ ที่พระพุทธเจ้าอุปมาว่า เป็นดั่งพนักงานที่ช่วยประทับประคองหรือพยุงชีวิตไม่ให้ล้มเหลว และให้เดินไปอย่างถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม หมายถึง สิ่งที่จะประคองให้มัตตัญญูตา เดินไปอย่างเกิดประโยชน์เพราะมีความพร้อมทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง และมีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้^๒ คือจะต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี มีความหนักแน่น มั่นคง^๓ ตามหลักทางพระพุทธศาสนา

การดำเนินชีวิตด้วยความพอดี จึงหมายถึง การรู้จักประโยชน์ รู้จักคุณค่าของการบริโภคปัจจัยสี่ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค^๔ เป็นต้น ซึ่งถือว่าปัจจัยสี่เป็นความต้องการของมนุษย์และการดำเนินชีวิตในเบื้องต้นที่แท้จริง แต่เมื่อใดที่การบริโภคปัจจัยสี่มีความมุ่งหมายเพื่อบำบัดความต้องการเพียงอย่างเดียว เช่น กินอาหารโดยมึนสร้อย แต่กลับทำให้เกิดอันตรายต่อชีวิตร่างกาย เปียดเบียนตนเอง ทำให้คนหลงมัวเมาทำลายสุขภาพ^๕ ของตนด้วยแล้วก็จะทำให้เกิดโทษ

^๑ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๒๖.

^๒ สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑๗.

^๓ คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, **เศรษฐกิจพอเพียง**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๔๕), หน้า ๕.

^๔ สนิท ศรีลำแดง, **พระพุทธศาสนา : กระบวนการทัศน์ใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดสัมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

ดังนั้นจะต้องมีความรู้จักความพอดี ทางพระเรียกว่า มัตตัญญูตา เช่น รู้จักพอดีในการบริโภคอาหาร ก็เป็น โภชนะ มัตตัญญูตา^๖ ความรู้จักประมาณในปัจจัยสี่อันเกื้อกูลแก่ความเป็นอยู่ของตน เป็นต้น

ดังนั้นแล้วการการดำเนินชีวิตด้วยความพอดี คือ ใช้สอยปัจจัยสี่อย่างพอดี จะต้องมีสติสัมปชัญญะ เพื่อดำรงชีวิตให้อยู่ได้ทั้งกายและใจ รู้หลักของการบริโภค ๘ ประการคือ ๑) ไม่ใช่เพื่อเล่น ๒) ไม่ใช่เพื่อความเมามัน ๓) ไม่ใช่เพื่อประดับ ๔) ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง ๕) เป็นเพื่อกายนี้ดำรงอยู่ได้ ๖) เพื่อความเป็นไปของชีวิต ๗) เพื่อบำบัดความหิว ๘) เพื่ออนุเคราะห์แก่การประพาสพรหมจรรย์^๗ ด้วยการมองเห็นถึงประโยชน์ของปัจจัยสี่จึงทำให้การบริโภคที่เรียกว่า การดำเนินชีวิตบนทางแห่งความพอดีจึงเกิดขึ้น

๓.๒ การดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง

การดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียงตามหลักของมัตตัญญูตา จะต้องดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา รู้จักคุณค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก รู้จักการใช้จ่ายทรัพย์ที่หาได้มา และรักษาทรัพย์ที่ได้อีก ไม่โลภ รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดออม รู้จักเลือกคบหามิตรที่ดี รู้จักเสวนาคบหาคนดีที่ เกื้อกูลกัน มีชีวิตเรียบง่าย สมถะ ไม่มัวหลงกับการเพเลิดเพลินบำรุงตนเองด้วยปัจจัยสี่ที่เกินขอบเขต เพราะจิตใจผู้คนโดยส่วนมากต่างแสวงหาความสุขกับปัจจัยสี่ที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา อันเกิดจากกิเลสตัณหาที่อยู่ภายในตัวมนุษย์ของเราทุกคน เพราะตัณหาไม่มีที่สิ้นสุด ไม่สามารถทำให้พอใจได้อย่างแท้จริง มีแต่จะเพิ่มมากขึ้นก่อให้เกิดเป็นค่านิยมเพื่อสนองตัณหาของตน^๘ เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จึงก่อให้เกิดปัญหาแก่ชีวิตตนเอง ปัญหาสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อมก็จะตามมา

หลักของการรู้จักประมาณ นั้นจะต้อง รู้จักกำลังของตน เช่น กำลังกาย กำลังทรัพย์^๙

๑. กำลังกาย คือ ความสามารถของคนที่จะสามารถทำได้ ไม่หักโหมจนทำให้ตนเองต้องเดือดร้อน กำลังกายนี้ยังหมายถึงกำลังความคิดและกำลังความรู้ด้วย

๒. กำลังทรัพย์ คือ กำลังของปัจจัยสี่ที่ตนมีใช้จ่ายตามความจำเป็นไม่ฟุ่มเฟือย พึ่งพองานเกินฐานะ

การดำเนินชีวิตบนความพอประมาณ ตามหลักมัตตัญญูตา เป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นการสร้างเสริมคุณภาพให้แก่สังคม สิ่งแวดล้อม ถ้าหากทุกอย่างมีคุณภาพที่พอเพียง พอเหมาะ และพอดีตามหลักของมัตตัญญูตาแล้วย่อมที่จะส่งผลดีแก่ชีวิตตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม แต่ถ้าหาก

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎกหมวดพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๔.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐/๑๑.

^๘ พินิตา อังจันทร์เพ็ญ, พุทธศาสนากับโรคธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ บทสนทนา ระหว่าง พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กับนายลอเรนส์ แวนเดน มิวเซนเบิร์ก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๓๗.

^๙ พระมหามิตร ฐิตปัญโญ (วันยาว), ความรู้จักประมาณในพระพุทธานุสสาเถรากับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ, ปริญญาานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๖.

เกิดความเกินพอดี ก็จะก่อเกิดปัญหาต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมไม่มากนักน้อย เช่น การรับประทานอาหารให้พอดี ถ้าไม่พอดีก็จะเสียความสมดุลแห่งชีวิต และสังคม ถ้าไม่พอดีก็จะทำให้สุขภาพไม่ดี เป็นต้น ดังนั้น หลักการดำเนินชีวิต^{๑๐} ตามหลักทางพระพุทธศาสนา จะต้องเป็นสายกลางที่มีความพอดี คือ มัตตัญญูตา พอดีและพอประมาณอย่างมีดุลยภาพ ในข้อสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ รู้จักประมาณหมายเอาความรู้จักความพอดีในสิ่งทั้งหลาย

ความรู้จักพอดี พอเพียง พอประมาณ ตามหลักของมัตตัญญูตานี้ ยังหมายถึงการไม่ก้าวล่วงล้ำของผู้อื่น^{๑๑} ซึ่งจัดได้ว่าเป็นทางสายกลางระหว่างความตระหนี่กับความฟุ่มเฟือย^{๑๒} กล่าวคือ กล่าวคือ ความพอประมาณ ก็คือ รู้จักควบคุมความต้องการและการกระทำต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตอันควรแก่สภาพและฐานะของตนไม่ให้เกิดความจำเป็น และไม่ไปก้าวกายสิทธิของคนอื่น

ดังนั้นหลักของการดำเนินชีวิตด้วยความพอเพียง ตามหลักมัตตัญญูตานี้ จะต้องดำเนินชีวิตให้เกิดความเข้าใจถึงความยินดีและความต้องการของตนเอง คือ ไม่มากเกินไป ไม่น้อยไป ในการบริโภค การใช้สอยปัจจัยสี่ เพื่อที่จะไม่เป็นอันตรายต่อตนเอง เพราะถ้ามากเกินไปก็จะทำให้เป็นอันตรายต่อสุขภาพของตน และอาจจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเอง ต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติด้วย

๓.๓ การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการแสวงหาทรัพย์

ทรัพย์เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะช่วยเกื้อหนุนให้ปัจจัยสี่ดำเนินไปได้สะดวก ดังนั้นจะต้องมีวิธีการแสวงหาทรัพย์เพื่อให้ได้มาอย่างพอดี พอประมาณ ตามหลักของมัตตัญญูตา การรู้จักประมาณในการรับของพระภิกษุ ที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย หมายความว่า

ภิกษุแม้เมื่อท่ายกถวายน้อยภิกษุก็รับเพื่อความเอ็นดูตระกูล
เพื่อการรักษาตระกูล เพื่อความอนุเคราะห์ตระกูล แม้ท่ายกถวายมาก
ภิกษุก็รับจิวรพอกุ้มครองกาย รับบิณฑบาตพอบริหารทอ้ง
ภิกษุชื่อว่ารู้จักประมาณโดยการรับ^{๑๓}

กล่าวคือ ภิกษุควรแสวงหาปัจจัยด้วยการเพ่งเล็งที่ความต้องการของตน แต่ให้แสวงหาปัจจัยด้วยการใช้ปัญญาเป็นเครื่องนำทางเป็นวิธีการแสวงหาปัจจัยของภิกษุ

การแสวงหาที่ประเสริฐนั้น เรียกว่า สัมมาชีพ เป็นอาชีพที่บริสุทธิ์ คือ การทำงานที่ปราศจากโทษ การดำรงชีวิตเป็นหลักธรรมขั้นศีล คือ สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมเป็นสำคัญ การงานที่ปราศจากโทษจึงกำหนดเอาที่การกระทำนั้นจะต้องไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๘.

^{๑๑} ชะวัชชัย ภาติณฺฐ, สัทธิมานุษยชน กับหลักการทางพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

^{๑๒} จานงค์ ทองประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๔๓.

^{๑๓} พ. ม. อภฺรภูิก. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๕๙๙-๖๐๑.

ให้เดือดร้อน”^{๑๔} งานดังกล่าว จะต้องวางอยู่บนพื้นฐานความถูกต้องทางกฎหมายและศีลธรรมการแสวงหาโภคทรัพย์ตามแนวพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงผู้แสวงหาโภคทรัพย์ (กามโรค) ไว้หลายประเภทซึ่งจำแนกไว้ ๓ จำพวก^{๑๕} คือ

๑. บางพวกแสวงหาโภคทรัพย์โดยมิชอบธรรม ด้วยความเห็นแก่ได้ครั้งแล้วไม่ นำทรัพย์นั้นมาเลี้ยงตนให้สุขสบาย ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ

๒. บางพวกแสวงหาโภคทรัพย์โดยมิชอบธรรมด้วยความเห็นแก่ได้ครั้งแล้วนำทรัพย์นั้นมาเลี้ยงตนเองให้สุขสบาย แต่ไม่จำแนกทาน ไม่ทำบุญ

๓. บางพวกแสวงหาโภคทรัพย์มิชอบธรรม ด้วยความเห็นแก่ได้ แล้วเลี้ยงตัวเอง ให้สุขสบาย แต่จำแนกทาน ทำบุญ

ใน ๓ จำพวกนี้ พวกที่แสวงหาโภคทรัพย์โดยมิชอบ ไม่เลี้ยงตนเองให้สุขสบาย เป็นพวกที่เป็นภัยทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม การแสวงหาปัจจัยนั้นถือว่าการแสวงหาตามหน้าที่ ไม่ปล่อยให้จิตถูกกระตุ้นด้วยโลภจิต ความคิดประทุษร้าย ความมั่งงายไร้เหตุผล แต่ดำรงตนอยู่ด้วยปัญญา รู้ทางเสื่อมทางเจริญ มีอุบายวิธีในการหลีกเลี่ยงทางเสื่อมมาดำเนินชีวิตในทางเจริญ เพื่อให้เกิดพัฒนาการทางวัตถุและจิตใจ โดยอาศัยหลักอริยทรัพย์

จะเห็นได้ว่าการแสวงหาทรัพย์ที่ไม่ประเสริฐนี้ เป็นที่ไม่สมควรทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ การแสวงหาอย่างนี้เป็นการแสวงหาที่ควรระวังให้มากเพราะการแสวงหาทรัพย์ด้วยการขอผู้อื่นที่ไม่ควรขอ หรือขอเกินกำลังที่เขาจะให้ ได้ โดยการพูดจาเลียบเคียงเพื่อให้เขาให้สิ่งของที่ต้องการ หรือ รับทำงานในกิจการที่ไม่เหมาะสม ไม่ควรแก่ฐานะภาระของตนต้องดเว้นไม่ควรกระทำเพราะเป็นการได้ทรัพย์มาโดยทรัพย์ไม่สุจริต

๓.๔ การดำเนินชีวิตอย่างพอประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์

การดำเนินชีวิตเพื่อที่จะให้ชีวิตเกิดความสุขในสังคมได้นั้น ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ ความสุขที่เกิดจากการสามารถจับจ่ายใช้สอย ได้ความสุขที่เกิดจากการไม่ตกเป็นหนี้เป็นสินใคร มุ่งเน้นการได้ความสุขที่เกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ การดำรงชีวิตเป็นหลักธรรมชั้นศีล คือ สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบธรรมเป็นสำคัญการงานที่ปราศจากโทษ จึงกำหนดเอาที่การกระทำนั้นจะต้องไม่เบียดเบียนตน และคนอื่นให้เดือดร้อน^{๑๖} การใช้จ่ายให้สมกับฐานะความเป็นอยู่ของตนตามลักษณะดังนี้พระผู้มีพระภาคได้ทรงอธิบายถึงทฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ว่าย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อความสุขได้แก่

๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)

๓. กัลยาณมิตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)

๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๑๗}

^{๑๔} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๗.

^{๑๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๑๙ - ๔๓๐.

^{๑๖} ๑. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๗.

^{๑๗} ๑. อฎฐก. (ไทย) ๒๓ /๕๔ /๓๔๐.

การทำงานเพื่อที่จะแสวงหาทรัพย์สมบัติ เพื่อเป็นความสุขแก่ตนเองในสังคม เราจะต้องคำนึงถึงสภาวะกายภาพของตนเอง คือ การรู้จักกำลังที่ตนมี นั้นแสดงถึงควมมี มัตตัญญูตา พระพุทธเจ้าทรงตรัสสีกว่าให้รู้จักใช้งบประมาณให้สมกับฐานะของตนไม่ใช่จ่ายจนเกินตัวและไม่ให้อัตคัดผิดเคื่องจนเกินไปถ้าทรัพย์ที่หามาได้ไม่มีการใช้จ่ายก็จะไม่เกิดประโยชน์และควรจัดแบ่งทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

๑. จำนวน ๑ ส่วนเก็บไว้ใช้จ่ายเลี้ยงชีพสำหรับตนและบุคคลที่อยู่ในความรับผิดชอบเลี้ยงดู

๒. จำนวน ๒ ส่วนเก็บไว้เป็นทุนในการประกอบกิจการหรือขยายงานให้ใหญ่และกว้างขวางยิ่งขึ้น

๓. จำนวนอีก ๑ ส่วนเก็บไว้เป็นเงินออมจะนำมาใช้ก็ต่อเมื่อมีความจำเป็นเร่งด่วนจริงๆ เท่านั้น^{๑๘} นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสไว้อีกว่า

ถ้ากุลบุตรใดมีรายรับมาก แต่เลี้ยงชีพอย่างผิดเคื่อง

ก็จะมีผู้กล่าวหาเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างไม่สมฐานะ

แต่เพราะกุลบุตรนี้รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อม

แห่งโภคทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ ไม่ให้พุ่มเฟิยนัก

ไม่ให้ผิดเคื่องนักด้วยคิดว่า ด้วยการใช้จ่ายอย่างนี้

รายรับของเราจักเกินรายจ่ายและรายจ่ายของเราจักไม่เกินรายรับ

นี้เราเรียกว่า สมชีวิตา^{๑๙}

นอกจากการใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนหามาได้ให้อยู่ในความพอดีนั้นจะต้องมี สติ สัมปชัญญะ การสำรวม และบังคับจิตใจของตนเอง เพื่อให้ดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างมีเหตุมีผลคุ้มค่าต่อการแสวงหาจะต้องไม่ให้สิ่งเหล่านี้เข้ามารบกวนจิตใจได้ คือ

๑. โลก เมื่อเข้าไปอยู่ในจิตใจแล้ว จะทำให้เกิดความกระวนกระวายอยากได้ อยากมี อยากเป็นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ได้สิ่งหนึ่งแล้ว ยังอยากได้สิ่งอื่นอีกเป็นทวีคูณ แม้สิ่งที่ต้องการนั้นจะผิดจากศีลธรรม แต่ไม่สามารถข่มใจไม่ให้อยากได้ เช่น ความไม่พอใจในอำนาจที่ตนมี ความไม่พอใจในสมบัติที่ตนมี ความไม่พอใจในรสอาหาร ย่อมใช้ลิ้นและปากเป็นจอบเสียมขุดหลุมฝังศพตัวเอง^{๒๐} ความไม่พอใจในลูกเมียของตน เป็นต้นซึ่งความโลภอยากได้เข้าครอบงำจิตใจของใครก็ตามย่อมที่จำทำให้ผู้นั้นมีความดิ้นรน กระสับกระส่าย และจะลุแห่งอำนาจต่อไป

๒. มหิฉตา คือ ความมักมากเป็นกิเลสที่เร้าร้อน ทำให้ปล่อยกายปล่อยไปตามความปรารถนาของตน คนมักมาก ไม่พอใจ เป็นแนวทางของมัตตัญญูตา ซึ่งท่านทั้งหลายได้เปรียบเทียบกับ ทะเลแม้จะลึกกว้างเพียงใด ยังมีขอบเขต แต่ความมักมาก ลึกกว้างโดยไม่มีขอบเขต ดังนั้น คนมักมากจึงมีนิสัยมักได้ ใฝ่มาก ถือการกอบโกยเพื่อตนเป็นใหญ่ เนื่องจากการลู่อ่านาแห่งความพอใจ ทำนองไฟไม่มักพอใจเชื้อ ทะเลไม่มีวันเปื้อนน้ำ มฤตยูไม่เคยอ้อมประสาสัตว์ คนมักมาก ไม่อาจให้เต็มได้

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑-๒๑๒.

^{๑๙} อง.อภฺรฐก. (ไทย) ๒๓ /๕๔ /๓๔๑.

^{๒๐} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ ๒๕๑๘), หน้า ๔๒๗ - ๔๒๘.

ด้วยปัจจัย “บุคคลให้ปัจจัยทั้งหลายเป็นอันมาก ไม่เพียงยังแม้สภาพทั้ง ๓ เหล่านี้ คือ กองไฟ ๑ มหาสมุทร ๑ คนมีมาก ๑ ให้เต็มได้”^{๒๑}

๓. ตัณหา คือ ความทะยานอยากเกินเพราะเหตุของตน พระผู้มีพระภาคตรัสตัณหาไว้ ๒ ชนิด คือ ตัณหานุสัย และตัณหาโสตะ ตัณหานุสัย คือ ตัณหาที่นอนแนบอยู่ในสันดานเนื่องนิยัตย ตัณหานี้ ทำให้เกิดความยึดถือว่าเป็นเรา ของเรา อยู่อย่างไม่ขาดสาย ตัณหานุสัยนี้ เป็นเหตุแห่งการ ท่องเที่ยวไปในวัฏสงสาร ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ตัณหาโสตะ คือ ความใคร่ที่รับอารมณ์ ทางอายตนะ กล่าวคือ ความใคร่ที่ไหลออกมาจากรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ซึ่งรับด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยชื่อว่า ๓ อย่าง คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา^{๒๒} โภภ คือ อยาก มหิจฉตา คือ ความมักมาก และ ตัณหา คือ ความต้องการ ความทะยานอยาก เป็นศัตรูของ มัตตัญญูตา อันเนื่องจากเป็นเหตุให้เกิดความไม่พอใจในสิ่งที่ตนมี แม้อำนาจของตน ทรัพย์สมบัติของ ตนที่มี ภรรยาของตนที่มี แม้ว่าความเป็นอยู่ของตน ถ้าหากตัณหาเข้าครอบงำจิตใจของตนแล้ว จะทำ ให้ครอบครว้นั้นไม่รู้จักในหน้าที่ของตนที่จะพึงทำ ย่อมที่จะทำให้กระบวนการดำเนินชีวิตทั้งหลาย ดำเนินไปสู่ความเสื่อมอันเนื่องมาจากการถูกอำนาจเหล่านี้เข้าครอบงำได้

ดังนั้นจากที่กล่าวมา หลักการดำเนินชีวิตตามหลักมัตตัญญูตา เพื่อให้ชีวิตมีความพอดี พอเหมาะ พอประมาณ ในการดำเนินชีวิตสู่ความสงบสุข ในชีวิตประจำวัน ในการบริโภคปัจจัยสี่ และการต่อสู้ชีวิตในสังคม สิ่งสำคัญที่สุดจะต้องมีก็คือความพอใจ เมื่อเรามีความพอใจแล้วจะทำให้เรา เกิดความสุข เมื่อชีวิตมีความสุขแล้วก็จะป็นหนทางนำเข้าสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นต่อไป

^{๒๑} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๘๕๐/๕๑๑.

^{๒๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๒๙/๘๖.